

Sosyal ve Siyasi Sebepleriyle Reform

Giriş

Avrupa için Orta Çağ adeta krizler çağıydı. Avrupa ciddi sorunlarla yüzleşiyor, halk sefalet içinde yaşıyordu. Yüz Yıl Savaşı, Kara Veba, tarım krizi gibi daha birçok vaka Avrupa’da zuhur ediyordu. Bu felaketler zinciri veba salgını ile başladı. Vebanın bazı çeşitlerinin yüzde yüz ölüm oranına sahip olduğu düşünülünce durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılabilir.¹ Avrupa’daki nüfusun yüzde otuzunun hayatını kaybetmesi de durumun vahameti hususunda fikir oluşturmaları açısından önemlidir.² Diğer taraftan kötü hava koşulları gibi daha birçok nedenden dolayı ortaya çıkan tarım krizi adeta Tanrı’nın bir cezası olarak görülüyordu. Kentsel nüfusun artışı paralel olarak halkın okuma yazma oranının da artmasını sağladı, matbaanın keşfi ile de kitapların artması halkın bilinçlenmesini sağladı. Aynı zamanda Avrupa’da büyük bir değerler krizi vardı. Papalık eski dönemlerinde Avignon ve Roma papalığı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Avignon’daki papanın ziyadesiyle lüks bir hayat sürmesi ve çok sayıda saray inşa ettirmesi, toplumun geniş bir kesiminin tepkisini çekmesine sebep oldu. Bunlar yetmezmiş gibi Fransa’nın İngiltere ile giriştiği ve bu minvalde kaynaklarını büyük oranda sarf ettiği Yüz Yıl Savaşı, halkın durumunu katlanılamaz hale getirmekteydi. Bu noktada Alman bir keşiş olan Martin Luther bahsi geçen bu krizler ve kıtlıklar çağında gerek matbaayı gerekse büyük önem atfettiği hitabet sanatını verimli kullanma hususunda muvaffak olarak mezkur dönemin toplumu üzerinde en çok etkiye sahip olan ve bu cihetle topluma yön veren isimlerin başında gelir. Kendi döneminde onun kadar popüler olup da halkı yönlendiren başka bir kişi daha yoktu.

Reformun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Faktörler

a) Kara Ölüm, Kıtlıklar ve Doğal Afetler

14. ve 15. yüzyıllar Avrupa’nın kilise baskısının yanı sıra doğal afetler, veba salgını gibi felaketlerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönemde Kilise veba salgınını engelleyemediği gibi yayılma hızının artmasına sebep oluyordu. Örneğin bazı kilise çevreleri kirliliği kutsal olarak

¹ Carter Linderberg, Avrupa’da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşçı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 27.

² Abdülkadir Parlak, “Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler”, 2022, s. 20.

kabul edip suya elini sokmayı dahi günah görerek³ salgının yayılımını şiddetlendirmiştir.⁴ Bu aksiyonların etkisi olarak halkın kutsal olarak gördüğü kilise imajı çökmüştür ve insanların kiliseyle arası açılmıştır. Bu salgın kilise aleyhine ciddi sonuçlar doğurmuştur. Vebanın sonuçlarından biri de Yahudi aleyhtarlığının artması ve bunun sonucunda Yahudilerin ciddi zulümlere uğramasıdır. Bunun sebebi ise salgının bir Yahudi komplosu olduğu düşüncesi veya zengin olan Yahudilerin derebeyleri tarafından yok edilmek istenmesidir.⁵

Bu dönemde sadece salgınlar da vuku bulmamıştır. Aynı zamanda seller depremler kıtlıklar gibi felaketler yaşanmıştır. Bazı bölgelerde sel felaketleri yaşanmış, bazı yerlerde de kuraklık nedeniyle tarım zayıflamış sonuç olarak kıtlık oluşmuştur. Bu felaketler de kilisenin itibarını azaltmış ve reformun gerçekleşmesi için gerekli zemini oluşmasına katkı sağlamıştır.

Bu afetlere örnek olarak 13. yüzyılda Almanya ve Hollanda kıyılarında yaşanan dört sel felaketi verilebilir. Bu sellerden ötürü yaklaşık 100 bin kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmiştir. Buna ek olarak Hollanda'da yaşanan sellerde bazı bölgelerde sel suları 100 yıl boyunca tahliye edilememiştir. Dahası Danimarka tarımı için önem arz eden ve verimli tarımsal arazileri barındıran altmış köyün tamamı denizden gelen tuzlu su tarafından yutulmuştur. Ayrıca bu tip felaketler sadece 13. Yüzyıla sınırlı kalmamıştır. Reform öncesi dönemde yani 14-16. yüzyıllar arasında özellikle Almanya, Hollanda, Fransa kıyılarında belirli aralıklarla çok şiddetli tahrip edici sel felaketleri yaşanmıştır.⁶

Sadece sel felaketleri ile uğraşması ilave olarak kurak yazlar ve sert geçen kışlar nedeniyle ziraatı darbe alan, açlıkla mücadele eden Avrupa insanını bu kıtlık dönemleri derinden yaralamıştır. Özellikle 1315 ile 1322 yılları arasında Avrupa ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu merkezli büyük kıtlıklar meydana gelmiştir. İtalya'da da 1271 yılından sonraki 70 yılda 14 büyük kıtlık felaketi yaşanmıştır. Bu kuraklık ve kıtlık gibi sorunlardan en çok

³ Hristiyan keşişlerin Orta Çağ'daki daha dindar olma gayesiyle temizliğe karşı tutumlarını Bertrand Russell şu şekilde ifade etmiştir: Temizlik nefretle karşılanmış, bitler "Tanrı'nın incileri" ve azizliğin belirtisi kabul edilmişti. Kadın veya erkek olsun fark etmez azizler bir ırmaktan karşıdan karşıya geçerken suya ayakları değmediğinde bunu övünerek söylüyorlardı Russell, Batı Felsefesi Tarihi, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), 130.

⁴ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 21.

⁵ Carter Linderberg, Avrupa'da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşçı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 30.

⁶ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 23.

etkilenenler, genelde bünyesi zayıf olan çocuklar ve yaşlılar olmuştur. Çocuklar ve yaşlılar yetersiz beslenme gibi sorunlardan muzdarip kalınca salgın hastalıklara yakalanmış ve bu nedenle hayatlarını kaybetmişlerdir.⁷

Bu felaketler silsilesi bu olaylar ile de sınırlı kalmamış ve büyük deprem felaketleri de yaşanmıştır. 1348 yılında etki alanı 600 kilometre olan ve artçı sallantılarının yaklaşık 2 ay sürmüş olduğu depremlerle Avrupa yüzleşmiştir.⁸

Bu artan problemler sonucunda bu felaketler kadar sefaletle neden olan Köylü Savaşları meydana geldi. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan bu geniş çaplı köylü isyanlarının asıl sebebinin maddi sebepler olduğunu varsayabiliriz. Bu geniş çaplı köylü isyanları birçok yönden topluma zarar vermiştir. Bunlara örnek verilmek gerekirse 1358’de Fransa’da 1381’de İngiltere’de ayrıca Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunda kronolojik olarak: 1493, 1502, 1513 ve hatta reformun başladığı yıl olan 1517 de bile köylü isyanları olmuştur. On binlerce insan hayatını kaybetmiş sosyal anlamda topluma çok zarar verilmiştir.⁹ Açlık, sefalet, ağır vergiler altında insanlar ezilmiş, sonuç olarak büyük bir huzursuzluk ortamı doğmuştur ve halkın sabırsızlığı artık zirveye çıkmıştır. İşte reform da böyle bir sosyoekonomik ortam içerisinde doğmuştur.

b) Öncü Reformistlerin Reforma Katkısı

Öncü reformistlerin Protestan reformuna katkısını incelememiz konumuzun anlaşılabilmesi için önemlidir. Bu noktada iki önemli reformist dikkat çekmektedir. Bunların ilki John Wycliffe ve ondan sonraki yıllarda Jan Hus’tur. 1328 de İngiltere’de dünyaya gelen John Wycliffe Oxford Üniversitesi’nde din eğitimi almış bununla birlikte papazlık görevinde de bulunmuştur. Avrupa’da milli kiliseyi savunan ilk kişidir bu anlamda Protestan reformunun temel düşüncelerinden birinin de fikir babasıdır. Onun zamanında yaşayan yazarlardan Thomas Walsingham "The Chronica Maiora" adlı kitabında John Wycliffe’den şöyle bahseder: “Oxford Üniversitesinde, kuzeyli bir teoloji doktoru olan John Wycliffe adında birisi çıktı. Oldukça saçma, sapkın ve evrensel kilisenin konumuna saldırı niteliğinde olan doktrinlerini okullarda ve

⁷ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler",2022, s. 24.

⁸ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler",2022, s. 24.(25.08.2024)

⁹ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler",2022, s. 33.(25.08.2024)

başka yerlerde açıkça yayıyordu. Ayrıca tarikatlara ve keşişlere karşı zehirli sözler söylüyordu. Evharistiya ayinindeki sunakların Mesih'in gerçek bedeni değil sembolü olduğunu, Roma Kilisesinin diğer kiliselerden üstün olmadığını, Roma'daki papanın da başka herhangi bir rahipten daha fazla gücü olmadığını söylüyordu."¹⁰

Wycliffe günah itirafı, araf düşüncesi, endüljans uygulaması gibi papalık kurumunun din adına yanlış yaptığını iddia ettiği uygulamalara, kilisenin aşırı dünyevileşmesine ve papalık otoritesine karşı çıkmıştır.

“Evharistiya ayininde Mesih'in cismani varlığının bizzat cemaatle birlikte olduğunu savunmak yanlıştır.

Günah çıkarma ve Endüljans, Tanrı önünde mazuriyete ulaştırmaz. Bunlar dışsal şeylerdir. Önemli olan inananların içsel inayetten aldıkları paydır. İnayet (lütuf) Tanrı'dandır

Tanrıyla karşılaşma, araçlarla (örneğin din adamları) değil; doğrudan Kutsal Kitaplar sayesinde...”¹¹

Bu düşüncelerden hareketle yola çıkan Wycliffe, İncil'in İngilizce'ye ilk çevirisini gerçekleştirmiş ve o günden itibaren reformasyonun “Sabah Yıldızı” olarak anılmaya başlamıştır.¹²

Wycliffe'in papaya ve kiliseye eleştirileri günden güne daha da sertleşmiştir. O kiliseye karşı sert söylemlerinden hayatı boyunca asla vazgeçmemiştir. Wycliffe “Opus Evangelicum” adlı eserinde papadan “Antichrist” olarak yani papayı “Deccal” olarak nitelendirecek kadar sivri söylemlerde bulunmuştur. Onun eserlerindeki bu söylemler kilisenin pek hoşuna gitmemiş ve kilise tarafından Wycliffe'e defalarca dava açılmıştır. Wycliffe birçok kez mahkemeye

¹⁰ Abdülkadir Parlak, “Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler”,2022, s. 35.

¹¹ Ökten, Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş, 107–108.

¹² Abdülkadir Parlak, “Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler”,2022, s. 36.

çıkarılmıştır. Kilisenin onun hakkında açtığı onlarca mahkemeye rağmen Wycliffe, İngiliz siyasi otoritesinin desteğini aldığı için yaşamı boyunca kilisenin zulmünden hep kurtulmuştur.¹³

Wycliffe'in İngilizce İncil'in oluşmasında büyük bir etkisi vardı. Ayrıca İngiltere'nin kutsal kitap çevresinde birleşmesinin gerekliliğini savunmuştur. Bu bakımdan gelecekte kurulacak olan İngiliz (Anglikan) Kilisesi'nin kurulmasının gerektiğini dile getirmiş ve başında papanın değil kralın olduğu bir kilise kurumunu benimsemiştir.¹⁴

Wycliffe'in bu düşünceleri Avrupa'da büyük yankı uyandırmış ve halk kitleleri onun görüşlerini kabul etmiştir. Bütün bakımdan o reformun başlangıç tohumlarını atan kişi olmuş ve Luther gibi reformistlere de büyük etki bırakmıştır. Hatta Luther'in yaptıklarıyla onun yaptıkları büyük oranda benzeştiğini görmekteyiz.

Siyasi otoritenin desteği ile hayatı boyunca kilisenin zulmünden kurtulan Wycliffe'a kilisenin nefreti ölümünden sonra da sürmüştür. Onun tüm hatıralarını silmek isteyen, ona dair bir iz bırakmak istemeyen Katolik Kilisesi Wycliffe öldükten sonra onun kemiklerini çıkarıp yakmış ve küllerini Swift Nehri'ne atmıştır.¹⁵

Jan Hus da John Wycliffe gibi reformun ilk adımlarını atmıştır. Bohemya'da çok sert bir şekilde kilise karşıtlığında bulunmuştur. Bu bakımdan Martin Luther'in 95 Tez'i ve kiliseye yaptığı eleştiriler aslında bir ilk değildir. Jan Hus'a da Avrupa'nın ortasındaki Bohemya'da reformun ateşli bir savunuculuğunu yaptı fakat reformunu gerçekleştirmeye muvaffak olamasa da yaptığı çalışmalar ile fikirlerini geniş kitlelere iletebilmesi ve fikirlerini kabul ettirebilmesi konumuz olan reformun anlaşılabilmesi için Jan Hus'un çalışmalarını incelemek büyük önem arz etmektedir.

¹³ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 37.

¹⁴ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 37. (25.08.2024)

¹⁵ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 38.

Hayatının erken dönemleriyle ilgili fazla bir bilgiye sahip olamasak da doğum tarihinin 1372 yılı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Öğretimini Prag Üniversitesi'nde Teoloji bölümünden mezun olarak tamamlamıştır.¹⁶

Jan Hus 1398 yılında John Wycliffe'in görüşlerini Prag Üniversitesi'nde çoğalttırmış ve yayılmasına muktedir olmuştur. Otuzlu yaşlarında akademi ve din alanında parlamış ve tüm ülkede tanınır hale gelmeye muvaffak olmuştur. Oxford'da öğrenim gören Bohemyalı öğrencilerin, Wycliffe'a ait olan reformist düşünceleri Bohemya'ya taşımaları ve gerekli zemini oluşturmaları bu fikrin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Dini anlamda Yeni Ahit üzerinde çalışmalar yapmasıyla birlikte akademik alanda da ilerlemiş ve Prag Üniversitesi'nin rektörü olmuştur. Hus, kilisenin ve papalığın yaptığı yanlışların karşısında durmuştur. Ayrıca, o kilisenin dinden aldığını iddia edilen otoritesini halkı istismar ederek kullandığını öne sürmüştür. Ayrıca Hus, rahip veya din adamlarının bir kişiyi günahlarından arındırma veya günahlarını affetme yetkisinin olmadığını savunuyordu. Hus, temelde bu iki görüş olmak üzere Katolik inancında altı yanlışla karşı çıkmış ve bu görüşlerini "Altı Yanlış Üzerine (De Sex Erroribus)" adlı kitabında dile getirmiştir. Dahası, papalık otoritesine de karşı durmuş ve papalık denen kurumun Kitabı Mukaddes'te yerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle o bütün rahiplerin her koşulda kutsal kitaba uymasının gerektiğini belirtmiş ve papalığın endüljans belgeleri ile insanların günahlarının bağışlanması ve papalığın yanılmazlığı gibi konulara da şiddetli itiraz etmiştir. Hatta tüm papaların ve kardinallerin ortadan kalkmasıyla gerçek kilisenin ortaya çıkacağını iddia etmiştir.¹⁷

Bu görüşlerine karşı, doğal olarak, kilise onu hedefine almıştır. Kitapları yasaklanmış, elde ettiği makamlardan uzaklaştırılmış ve hatta sürgüne gitmiştir. Buna rağmen kilise karşıtı çeşitli kitaplar yazmaya devam etmiş ve kiliseye olan tavrından ödün vermemiştir. 1415 yılına gelindiğinde ise Costance Konsili toplanmış ve burada Hus'a kendini savunması için imparatorun güvencesiyle bir şans verilmiştir. Fakat her ne kadar imparatorun güvence alsada burada tutuklanmış ve bütün sözlerinden geri dönülmesi istenmiştir. Ancak Hus, burada da sözünden

¹⁶ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 39. (25.08.2024)

¹⁷ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler", 2022, s. 40. (25.08.2024)

dönmemiştir. Buna karşılık kilise, onu sapkın ilan etmiş ve 1415'te Konstanz'da yakılarak infaz edilmiştir.¹⁸

Hus'un ölümü onun davasının bitmesi anlamına gelmiyordu. Onu kahraman olarak gören Çek halkı, onun infazı karşısında ayaklanmış ve bu ayaklanmalar, Hussitler Savaşı (1419-1436) olarak bilinen bu savaşırlara dönüşmüştür. Bu savaşırlarda zarar gören yalnızca Hus'un takipçileri olmamış, kilise de bu savaş nedeniyle oldukça zayıflamıştır. 1420 yılında yapılan "Prag Şartı Anlaşması" ile din adamlarının yetkileri ve hakları sınırlandırılmıştır. Bu anlaşmaya göre din adamlarının mülk edinmesi ve varlık içinde yaşaması yasaklanmıştır. Ayrıca din adamları ahlaksızlık yaparlarsa cezalandırılacaklardı.¹⁹

Hus'un da Wycliffe gibi büyük insan kitlelerini etkilemesinde milli bir figür olması önemli bir faktördür. Hus'un ve takipçilerinin verdiği bu mücadele Avrupa'nın merkezinde olmuştur. Burada anladığımız üzere reform Luther'den çok daha önce Avrupa'nın gündeminde olan bir meseleydi, ancak Hus kendi zamanında matbaanın daha az gelişmiş olması ve Luther'den farklı olarak siyasi bir otorite tarafından desteklenmemesi nedeniyle bu girişim Luther'in yaptığı kadar başarılı olamamıştır.

Reform'un Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Siyasi Zemin

Martin Luther'in kiliseye başkaldırı niteliğindeki 95 tezini yayınlamasına karşılık Katolik kilisesinin bu fikirleri bastıramamasında siyasi birçok faktör de etkili olmuştur. Özellikle Osmanlı tehdidi ve Kutsal Roma Cermen imparatorluğunun dağınık siyasi yapısı nedeniyle kilisenin eli kolu bağlanmışr. Normal şartlarda Kutsal Roma İmparatorluğu'nda aforoz edilen kişilerin direkt olarak Roma'ya gönderilmesi gerekirken papalığa verilen vergilerden rahatsız olan bazı prensliklerin reformistleri himaye etmesine karşılık Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu bir yandan da Osmanlı tehdidi ile uğraştığı için prensliklere karşı net bir tavır alamamıştır. Bu noktada siyasi desteği de arkasına almış olan Luther Avrupa'da büyük taraftar kazanmayı başardı.

¹⁸ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler",2022, s. 41.(25.08.2024)

¹⁹ Abdülkadir Parlak, "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler",2022, s. 42.(25.08.2024)

Endüljans Meselesi ve Doksan Beş Tez’e Giden Yol

Katolik inancındaki ünlü skolastik “İçinde olanı yap” deyişi, kurtuluşun insanın kendi içinde gerçekleşen bir süreç olduğu anlaşılır. Bu durumda insanların aklına şu soru gelmiştir: “Elimden geleni yapıp yapmadığımı nasıl bilebilirim.” Buna karşılık genelde mahalle papazlarının en yaygın cevabı daha çok çaba göster idi. Daha fazla gayreti teşvik etmek için dini uygulama, Ecclesiastes 1 9:1 'in kilise çevirisinden "Tanrı'nın sevgisine mi nefretine mi layık olduğunu kimse bilemez" alıntısını yaparak bilinçli olarak endişeyi ve içe bakışı teşvik etmiştir.²⁰ Bu dönemde halkta büyük bir din korkusu ve endişesi vardır ve kilise de bu endişeyi kendi yararına kullanmıştır. Luther bu noktada tanrı ile ilişkisinin kesinliğini anlamak için papaz okullarına gitmiştir. Buradan sonra Luther hukuk okumaya başlayacaktı fakat babasını şok ederek rahip olmaya karar verdi. Bu kararı verme sebebi ise Erfurt’a okula giderken yıldırım onu yere düşürmüştü ki işte bu yüzden rahip olmaya karar verdi.²¹

Luther 1517’de yazdığı Doksan Beş Tez’i bir biçimde akademik münazara olmasına rağmen bu münazaranın içeriğinin din olduğunu unutmamak gerekir. Luther cemaati içindeki endüljans belgesi alan ve bu sayede cenneti elde edebileceklerine inanan insanlar için duyduğu endişe nedeniyle bu meseleyi kamusal alana taşımıştır. Endüljanslar kefarete sakramentinden ortaya çıkmıştır.

Vaftiz töreni ile Tanrı’nın olduğu gerçek eve yolculuk eden Hristiyan hacıların gemisi dünyevi zevkler yüzünden daima karaya oturma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır ki erken dönem kilisesi de bu tehlikeye karşı gemi battıktan sonra ikinci dayanak diyerek kefarete sakramentini önermiştir. Kefarete sakramenti nesnel aşai rabbani sakramentinin öznel yönüdür. Bu sakrament yoluyla kilise sadece günahların affedilmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda toplum açısından yıkıcı ve dini açıdan çirkin davranışlar için tatmin edici bir ödeme aracı da sunar. Suçlar için uygun bedeller ödeme fikrinin Germen ya da feodal kökenleri olduğu tahmin edilmektedir.²²

²⁰ Carter Linderberg, Avrupa’da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 62.

²¹ Carter Linderberg, Avrupa’da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 63.

²² Carter Linderberg, Avrupa’da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 72.

Aziz Augustin günah için ya burada insan davranışları yoluyla ya da daha sonra Tanrı tarafından yerine getirilecek olan cezanın gerekliliğinden bahseder. Bu açıdan bakıldığında Araf doktrini ve onun arındırıcı ateşi, kilisenin manevi ve disiplinli yaşamı ve manastır rejimi dışında tamamlanmak fazla şiddetli olan pişmanlık cezalarını takas etmek üzere düzenlenen Endüljans sistemi böyle geliştirilmiştir. Endüljans sisteminin amacı, günahlar için yapılacak ödemeyi değişen sosyal koşullara (belli kefaretlere zorlaştıran, gelişme olan bir kent ortamı) göre ayarlamak olsa da ortaçağ sonları itibarıyla din adamlarının toplumsal kontrolü ve gelirini artırmada bir istismar aracı haline gelmişti.²³

12. yüzyıla kadar bu uygulama bir rahibin önünde pişmanlık günah çıkarma ve tazmin ile sınırlıyken reform arifesinde bu uygulama bazı şartlar tarafından pişmanlık günah çıkarma ve telafiden bahsediyordu. Kilisenin 13. yüzyılda geliştirdiği manevi inayet hazinesi ve öte dünya hesapları adını verdikleri defterleri vardı. Bunlar İsa Mesih'in Havarilerinin ve Azizlerin erdemlerinin toplamı olarak görünen bir hazineydi. Bahsettiğimiz defterden de anlaşılacağı üzere kilise öteki dünya için hesaplayıcı bir rol haline bürünmüştü. Buradan hareketle bir endüljans pişmanlık veya yaşarken ya da arafta tazmin eylemlerini ödemeye zorlanacak olan günahından dönmek isteyen kişilerin günah borcunu ödemek için kilisenin hazinesini kullanacaktır. Burada enteresan bir hikâyeden bahsetmek gerekir. Bu sistemin kapitalist yorumunu yapan bir soylu Leipzig'de endüljans satışında epey para kazanan Tetzel'e gelerek ondan gelecekte yapacağı günahlar için endüljans alıp alamayacağını sorar ve en sonunda anlaşırlar. Tetzel Leipzig'den ayrıldıktan sonra o soylu adam gelerek Tetzel'e saldırı onu soyar ve aklındaki günahın bu olduğunu söyler.²⁴

Bazı vaizler tarafından kısırlatılan halk zihniyeti endüljansın asıl amacından saparak cennete bilet gibi bir amaca dönüştürerek değiştirdiler. Luther'in saldırdığı, Tetzel gibi ısrarcı orta çağ endüljans satıcıları, Araftakilere hatta halihazırda ölmüş olan kişilere bile cennete doğrudan giriş sunuyorlardı. Tetzel'in satış için söylediği manilerden biri, "Kutuya giren para şingirdar şingirdamaz, ruh fırlar cennete, yerinde duramaz." Luther kasabasına geri döndüğünde ve artık günah çıkarma, kefaret ve kudas ayinlerine ihtiyaçları olmadığını çünkü cennete bilet aldıklarını

²³ Carter Linderberg, Avrupa'da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşçı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 73.

²⁴ Carter Linderberg, Avrupa'da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşçı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 73.

söylediklerinde Luther dehşete düşmüştü. Aslında, bir papalık endüljansının "kişi imkânsız olanı yapıp Tanrı'nın annesinin ırzına bile geçmiş olsa bağışlama sağladığı söyleniyordu"²⁵

Luther kendi zenginliğine zenginlik katan bu sapkın vaizlere karşı taraf aldı. Doksan beş tezinin temel konusunu oluşturan, bu endüljans meselesi oluşturmuştur. Doksan beş tezde reformun başlangıcının son aşamasıdır. Bu nokta Protestan Reformu'nun başlangıcı olarak değerlendirilir.

Luther'in Eskatoloji Düşüncesi ve Kilise Karşıtlığı

Teolojik açıdan bakıldığında, Luther ve Katolik Kilisesi'nin insanların nasıl kurtuluşa erecekleri ve ölümden sonra ebedi bir hayata sahip olmaları konusunda ciddi bir ihtilafa düştüğü gözlemlenebilir. Katolik Kilisesi'nin bu konudaki öğretisi, insanların Tanrı'ya iman edip iyi davranışlar göstererek kurtulabilecekleri şeklindeyken Luther, kurtuluşun sadece iman ve tanrının inayeti ile olabileceği görüşünü savunmuştur.²⁶

Reformasyonun ana konuları arasında bulunan inayet öğretisi, "sadece iman ile doğrulama" öğretisinin temelini oluşturur. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, doğrulama öğretisi, "bir bireyin kurtulmak için yapmak zorunluluğu bulunduğu şeyi" ifade eder.

Peki bir insan bir takım iyi işlerle günahlardan ve onların sonuçlarından kurtarması ve koruması mümkün olabilir mi? Luther'e göre böyle bir şey imkansızdır. Bunun için de birtakım nedenler öne sürer. Luther'e göre her birey bu dünyada ilk insanlar olan Adem ve Havva'nın cennette yasak meyveyi yemeleri ve tanrıya itaatsizlik etmelerinin sonucu olarak insan doğasına yabancı olan asli günah ile dünyaya gelir. Burada gördüğümüz üzere insan kendi davranışlarıyla yaptığı bir davranış yüzünden bu asli günahın sahibi olmaz aksine onların suçu nesillerden nesillere aktarılmıştır.

Ayrıca Luther, insanın hür iradeye sahip olduğu düşüncesinden de rahatsızdır. Aslında o, insanın tamamen hür bir iradeye sahip olduğuna inanmamaktadır. Luther'e göre, "hür irade, bir uydurma, gerçekliği olmayan basit bir anlatım tarzıdır... çünkü hiç kimse kendisi üzerinde, iyi veya kötü bir şeyi düşünmek bile olsa, bir güce sahip değildir; ancak her şey... mutlak

²⁵ Carter Linderberg, Avrupa'da Reform Tarihi, trc. Özgür Umut Hofaşçı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 74.

²⁶ Muhsin Akbaş, "Reformasyon Düşüncesinde Eskatoloji: Martin Luther'de Kurtuluş ve Ahiret", 2017, s.25.

zorunluluktan kaynaklanır."²⁷ Dahası o, eğer hür irade var olmuş olsaydı bile insanoğlunun şeytandan dolayı kurtuluşa eremeyeceğini iddia eder. Şeytan var oldukça ve gücünü insan üzerinde kullandıkça, insanoğlu gerçek anlamda hür olamaz.²⁸

"İnayet" kelimesi bu bağlamda, Tanrı insanların eylemlerine bakmaksızın insanlara merhamet ve lütfeder. Bu nedenle kurtuluş yalnızca Tanrı'nın inayeti ile kişilerin eylemlerine bakmadan gerçekleşebilir. "İşler bir adamı inanan bir kimse yapmadığı gibi, erdemli de yapmaz. Ancak iman bir adamı inanan ve erdemli yapar; böylece iman iyi işler ortaya çıkarır."²⁹

Luther, kurtuluşun ve merhametin yalnızca Tanrı'nın inayetiyle elde edilebileceği inancında olduğu içindir ki Tanrı ile inanan kişi arasında hiçbir otoriteyi kabul etmez. Bu nedenle olacak ki onun düşüncesine göre bir günahkâr kişinin günahını çıkartmak hatta günahlarını bağışlamak hiçbir rahibin ve din adamının kesinlikle işi olamaz. Bunun sonucu olarak da onun düşüncesinde, Orta Çağ Hristiyanlığında hâkim olan bağışlama teolojisine yani cezaların arafta bağışlanma fikrine karşıdır. Dolayısıyla arafın³⁰ varlığını İncil'de de böyle bir kavram olmadığı için reddeder.³¹

Sonuç olarak Luther insanların günahlarının Tanrı'nın inayetinden başka hiçbir şekilde bağışlanamayacağına ve bununla birlikte bu durumun tamamen Tanrı ile inanan kişi arasında olduğunu dolayısıyla bu noktada inanan kişi ile Tanrı arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini ve hiçbir aracının olmadığını belirtir.

Martin Luther insan ile Tanrı'nın arasına giren en büyük aracının "Deccal" olduğu inancını benimsemiştir. Papalık kurtuluş yolunu İsa'dan alıp kendi bünyesindeymiş gibi gösterdiği için Luther'e göre Deccal olarak sayılması gerekmektedir. Çünkü onun en önemli düşüncesinden biri olan Tanrı ile insan arasına hiçbir şeyin giremeyeceği görüşüne aykırı bir tutum papalık tarafından benimsenmiştir.³²

²⁷ Ebeling, 1970, s.215

²⁸ Reardon, 1981, s.51

²⁹ Luther, s.70

³⁰ Roma Katolik ve baz Ortodoks öğretilerde Araf, dünya hayatında gerekli şekilde arınmayanların Cennete girmeye müsait bir hale gelmeleri için ölümden sonra yaşadıkları arınma sürecinin mahallidir. Bkz. Rosemary Goring (ed.), The Wordsworth Dictionary of Beliefs and Religions, (Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1995), 419.

³¹ Muhsin Akbaş, "Reformasyon Düşüncesinde Eskatoloji: Martin Luther'de Kurtuluş ve Ahiret",2017,s.26.

³² Muhsin Akbaş, "Reformasyon Düşüncesinde Eskatoloji: Martin Luther'de Kurtuluş ve Ahiret",2017,s.27.

Bir Hristiyan ölümün hayatının sonu olmadığını ve ölümün ötesinde bir hayatın da olduğu bilincindedir. Luther için bu olgunun anlamı ölümden sonra gelecek olan hayat inancının Tanrı'nın kelimesine ve İsa'ya bağlı olduğudur. Bu noktada Luther bu konuyu açıklamak için iki yönlü alegori kullanır. Bir taraftan onun inancında Tanrı'nın inanan kişiyi kendi gücüyle gerçekten dirilteceğine inanır. Diğer taraftan ise o Tanrı'nın varlığını kabul etmeyen ve ölüm sonrası yaşam inancı bulunmayan kişilerin dünyadaki ölümüyle varlıkları sona erecektir. Bu Luther'in düşüncesinde sonsuza kadar yok olmak demektir fakat diğer taraftan inanan kimse Tanrı tarafından diriltilecek ve sonsuz mutluluğu yaşayacaktır.³³

Sonuç

Bu çalışmada Protestan reformunun gerçekleşmesinde etkili olan toplumsal, siyasi, ekonomik faktörleri ve Luther'in kiliseye karşı temel eleştirileri ele alınmıştır. Reform düşüncesinin kabul gördüğü Avrupa ülkelerinde bu yeni düzenin kabul edilmesinin sebebini belirtmek gerekirse en başta sosyal meseleleri ele almak gerekmektedir. Özellikle 11-13. yüzyıllar arasındaki feodal sistemle Avrupa halkı derebeyleri tarafından ekonomik olarak sömürülmekteydi. Ayrıca insanların çoğunun köylerde yaşaması ve yaşam amacının sadece geçimini sağlamaktı. Buna ek olarak okuma yazma oranları çok düşüktü ve Skolastik düşünce hayata hakimdi. 1347 yılında yaşanan veba salgınıyla Avrupa nüfusunun yarısı yok olmuştur. Bu sürecin devamında yaşanan seller, deprem, yiyecek bulamama gibi sorunlara karşı Kilisenin çözüm üretememesi kiliseye olan güveni kökünden sarsmıştır.

Martin Luther'in kiliseye karşı mücadelesine destek veren Prensliklerin ve bu prenslikleri, Türk akınlarının tehlikesi nedeniyle durduramayan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu da Reform'un oluşmasında büyük etkiye sahiptir. Siyasi otoritenin desteğine sahip olamayan Jan Hus reformunu gerçekleştirememiştir fakat Luther'in reformu uygun siyasi zeminde başarıya ulaştı.

Öncü reformistlerin de reforma katkısı büyüktür. John Wycliffe ve Jan Hus reformu tam anlamıyla gerçekleştiremese de Avrupa da bu meselelerin tartışmaya açılması ve halkta farkındalık oluşturmaları açısından oldukça başarılı olmuştur. Bu isimlerin tam anlamıyla başarıya ulaşamama sebeplerinden biri de fikirlerini hızlıca yayamamaları olmuştur. Fakat Luther'in

³³ Muhsin Akbaş, "Reformasyon Düşüncesinde Eskatoloji: Martin Luther'de Kurtuluş ve Ahiret", 2017, s.28.

döneminde matbaanın gelişmesiyle Luther fikirlerini daha geniş çevrelere yayabilmiştir. Matbaa bu noktada kritik bir rol üstlenmiştir.

Reformu tam anlamıyla anlamak için Luther'in kiliseye karşı aldığı tavırların nedenleri ve özünü de önem ifade etmektedir. Bu nedenle endüljans ve eskatoloji ile ilgili Luther ve Katolik kilisesinin görüşlerini de inceleyerek konuyu temellendirdik.

Özetleyecek olursak Avrupa tarihini değiştiren Protestan reformu Luther'in 95 tezinde eleştirdiği dini meselelerden dolayı ortaya çıksa da geri planda reformu oluşturan birden çok faktörün bulunduğu görülmüştür. Bu sorunlar da bir anda değil yüzyılların birikimiyle ortaya çıkmış ve toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunların zemininde oluşan bir ortamda Protestan reformunun gerçekleşmesi kaçınılmaz bir noktaya gelmiştir.

Kaynakça:

Parlak, Abdülkadir. "Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi Ve Ekonomik Faktörler". 2022.

Akbaş, Muhsin. "Reformasyon Düşüncesinde Eskatoloji: Martin Luther'de Kurtuluş ve Ahiret".2017.

Linderberg, Carter. Avrupa'da Reform Tarihi. trc. Özgür Umut Hofaşçı. İstanbul. İnkılap Yayınları. 2014.

Stauffer, Richard. Reform. Trc. Cem Muhtaroglu. İstanbul. İletişim.1993.